

KÁLLAI ERNŐ

*Működési tapasztalatok és
változási igények
a helyi cigány kisebbségi önkormányzatoknál*

2001-ben nagyszabású kutatás indult az MTA Kisebbségkutató Intézetében, amelynek célja a magyarországi cigány népesség társadalmi viszonyainak minél szélesebb körű feltérképezése, megismerése volt. Így a harmadik, országos reprezentatív cigánykutatás mellett lehetőség volt olyan alprogramok lebonyolítására is, amelyek az iskolai és települési szegregáció, a szociális földprogram vagy a nyelvi asszimiláció kérdéseit járták körül. Így kerülhetett sor a helyi cigány kisebbségi önkormányzatok működését feltérképező alprogram beindítására is.¹ Jelen tanulmányunkban a kutatás eredményeinek csak egy szeletét kívánjuk bemutatni, amely elsősorban a helyi cigány kisebbségi önkormányzatok működésének tapasztalatait, illetve a kisebbségi képviselők által igényelt és szorgalmazott változásokat összegzi.²

A minta és módszertan

A helyi cigány kisebbségi önkormányzatok működésére irányuló kutatás 2001 őszen kezdődött. A kutatás két részletben zajlott le. 2001 őszen és 2002 tavaszán harminc települést, illetve fővárosi kerületet választottunk ki Szabolcs-Szatmár-Bereg, Borsod-Abaúj-Zemplén és Heves megyében, valamint a fővárosban. Az adatfelvételt a Miskolci Egyetem szociológia szakos hallgatóinak bevonásával végeztük el.³ A kutatás során az alábbi módszereket alkalmaztuk:

- Kérdőíves adatokat vettünk fel a mintába került településeken a helyi cigány kisebbségi önkormányzat vezetőjével.

¹ Az 5/017/2001. sz. „A magyarországi cigány népesség helyzete a 21. század elején (szegregáció, megélhetés, iskolázottság, önkormányzatiság)” című NKFP-projekt vezetője Kemény István, a „Cigány kisebbségi önkormányzatok kutatása” alprogram vezetője Kállai Ernő volt.

² A kutatási zárótanulmány teljes egészében olvasható: Kállai 2004.

³ A kutatás résztvevői: Bezzeg Éva, Bíró Natália, Boros Zsolt, Horváth Kata, Juhász Éva, Kalászdi Beáta, Kállai Gabriella, Károlyi Julianna, Kriston Szabina, Nagy Brigitta, Simon Dávid, Svéda Katalin, Thomázy Gabriella, Vidra Zsuzsanna, Vízkeleti Viola.

- Kérdőíves adatokat vettünk fel a település polgármesterével vagy jegyzőjével.
- Települési Adatlap néven megfigyelési jegyzőkönyvet készített minden terepmunkás a kutatás körülményeiről, az általa tapasztaltakról.
- Mélyinterjút készítettünk a cigány kisebbségi önkormányzat vezetőivel.
- Mélyinterjút készítettünk a település polgármesterével vagy jegyzőjével.
- Statisztikai adatokat gyűjtöttünk az adott településekre és megyékre vonatkozólag.
- Minden terepmunkás esettanulmányt készített az általa meglátogatott településről, felhasználva minden rendelkezésére álló adatot és egyéni benyomásait.

2003 nyarán-őszén (a választások után, a megalakult új kisebbségi önkormányzatokkal) újabb adatfelvételre került sor. Ekkor professzionális kérdezőbiztosokat vettünk igénybe a személyes adatfelvételhez. Ennek során az ország összes megyéjéből 100 településen végeztünk vizsgálatokat. A második forduló során a következő módszereket használtuk:

- Kérdőíves adatokat vettünk fel a mintába került 100 településen a helyi cigány kisebbségi önkormányzat vezetőjével.
- Kérdőíves adatokat vettünk fel a 100 település polgármesterével vagy jegyzőjével.
- Statisztikai adatokat gyűjtöttünk az adott településekre és megyékre vonatkozólag.

Fontosnak tartjuk hangsúlyozni, hogy elsődlegesnek tekintettük a személyes adatfelvételt, illetve interjúk készítését, mivel az eddig zajló kutatások önkitöltős kérdőíveket használtak, ami eleve meghatározta a kérdőívek lehetséges hosszúságát. E módszer alkalmazásával reményeink szerint mélyebb elemzésekre alkalmasabb adatokat kaptunk az adatfelvétel során.

A mintavétel módszere

Mindkét ciklusban azonos módszert használtunk a minta elkészítése során. Így a mintavételhez a következő adatbázisokat használtuk:

- 1990-es népszámlálás adatai (KSH);
- 2001-es népszámlálás adatai (KSH);
- 1992-es Kertesi-Kézdi-féle becslés;
- 1994/95-ben, 1998-ban és 2002-ben megválasztott cigány kisebbségi önkormányzatok (CKÖ-k) adatai a BM Választási Hivatalának nyilvánosságából;
- 2003. évi KSH községsoros adatok, valamint a kisebbségi önkormányzatok adatbázisai.

A mintavétel lépései

1. Az adott megye településeit két részre válogattuk szét, és azokat tartottuk meg, amelyekben már az előző ciklusban vagy ciklusokban is létezett cigány kisebbségi önkormányzat, mivel az összehasonlítás során és a tendenciák feltérképezésénél ezt a szempontot is figyelembe kívántuk venni.

2. A megmaradt településekből három csoportot képeztünk a lakosság száma és a KSH-besorolás (településtípus) alapján:

- a) városok és a megyeszékhely;
- b) községek 1000 fő fölötti lakossággal;
- c) községek 1000 fő alatti lakossággal.

3. Ezek után – figyelembe véve a települések megyén belüli elhelyezkedését és a legnagyobb mértékű cigány arányokat – a csoportokból véletlenszerűen kiválasztottunk

- a) két várost és a megyeszékhelyet;
- b) négy 1000 fő fölötti lakossággal rendelkező községet;
- c) három 1000 fő alatti lakossággal rendelkező kisközséget.

Mindezek alapján összesen 130 településen készült adatfelvétel, 30 település esetében a kisebbségi önkormányzatok második ciklusának a végén, 100 település esetében pedig a kisebbségi önkormányzatok harmadik ciklusának az elején. Tudatosan törekedtünk arra, hogy olyan települések kerüljenek a mintába, amelyek esetében már volt kisebbségi önkormányzat a megelőző ciklusban, ciklusokban is. Mindezek alapján, ha reprezentativitásról kívánunk beszélni, akkor az kutatásunkban csak az első ciklus óta létező cigány kisebbségi önkormányzatokra vonatkozhat.

Az elemzés során – az eltérő ciklus miatt – gyakran külön hivatkozunk az „első körre”, ami a 30 településről származó adatokat jelenti, valamint a „második körre”, amikor is a 100 településről van szó. Mélyebb adatfelvétel a 30 településen történt, itt készültek interjúk és a szubjektív benyomásokat rögzítő adatlapok és esettanulmányok is. Így, ha idézetet, egyéni benyomást használunk, ezek a kutatás első szakaszából származnak – amit nem jelölünk minden esetben –, de meggyőződésünk szerint ezek jellemezhetik a további 100 település viszonyait is átlagosan, az egyéni eltérések figyelmen kívül hagyásával.

Meg kell említenünk továbbá, hogy elemzésünk elkészítésénél, az egyik területi besorolásnál, a régiók meghatározásánál Kemény István csoportosítását használtuk, amely figyelembe veszi az ország egész területén szétszóródva élő cigány népesség eloszlását is.⁴

Mindezek után csak remélni tudjuk, hogy a megszerzett adatok és a belőlük levont következtetések közelítenek az „átlagos” valósághoz.

⁴ *Észak* (Borsod-Abaúj-Zemplén, Heves és Nógrád megye); *Kelet* (Szabolcs-Szatmár-Bereg, Hajdú-Bihar és Békés megye); *Alföld* (Csongrád, Bács-Kiskun és Jász-Nagykun-Szolnok megye); *Budapesti iparvidék* (Budapest, Pest, Fejér és Komárom megye); *Dél-Dunántúl* (Baranya, Somogy, Tolna, Veszprém és Zala megye); *Nyugat* (Vas és Sopron megye).

A működés tapasztalatai

A kutatás során a kisebbségi önkormányzatokkal értékeltettük saját munkájuk sikerességét és az azt befolyásoló tényezőket, valamint megkértük a település vezetőit is erre a feladatra. Így a következőkben egy településről két álláspontot ismertettünk. Megítélésünk szerint érdekesnek tűnhet az önértékelés és a külső szemlélő megítélésének összehasonlítása ebben a kérdésben.

A 30 településre kiterjedő kutatásunkban inkább csak arra kérdeztünk rá, hogy szükségesnek ítélik-e a CKÖ-k létét. A települési önkormányzat vezetőinek többsége (70%) igennel válaszolt a kérdésre. Indoklásul nagyon változatos érveket fogalmaztak meg. Megemlítették a cigány lakosság beilleszkedése elősegítésének, az érdekképviselőnek a fontosságát, a cigányság véleményének artikuláló szerepét, valamint azt, hogy a CKÖ-k kommunikációs csatornát jelenthetnek a cigány népeesség irányába. Az egyedüli dolog, amire nem gondoltak igazán: a kulturális autonómiára, a hagyományörzés feladatára, miközben a jogszabályok szerint ez lenne a kisebbségi önkormányzatok fő profilja. Nemleges válasz, érdekes módon, kizárólag a kistelepülések vezetőinek körében fogalmazódott meg. Cigány kisebbségi önkormányzatokra azért nincs szükség szerintük, mert nem kielégítőek a működési feltételek, nem folyik érdemi munkavégzés, és a CKÖ-knek „nincs hasznuk a gyakorlatban”. Amint az várható is volt, a CKÖ-vezetők sokkal pozitívabban látták a helyzetet. Mindössze 10%-uk tartotta fölöslegesnek ezt az érdekérvényesítési formát, de indoklásukban ők is inkább a feltételek hiányosságaiból adódó elégedetlenségüket hangsúlyozták. (Érdekesség, hogy a most tárgyalt intézmény elvetői egy kisközség melletti két megyeszékhely képviselői voltak.) A CKÖ-k szükségességének okaiként a megkérdezettek a segítő szándékot, az érdekképviselőt, a települési vezetők érdektelenségét, az önvédelmet jelelték meg többek között. Érdekes módon egyetlen képviselő sem említette a hagyományörzés, a kulturális autonómia törvényben privilegizált szükségességének megvalósítását.

Nagymintás kutatásunkban már több részletre is rákérdeztünk. Elsőként megkérdeztük, hogy milyen az együttműködés a CKÖ-tagok között, hiszen az állandó ellentétek – amelyekről interjúk kutatásunkban többször is hallottunk – letörhetik a lelkesedést. Az adatok alapján azt mondhatjuk, hogy a CKÖ-k többségében zavartalanul együtt tud működni minden megválasztott tag, további 29%-ban pedig legalább néhány képviselő sikeresen együtt dolgozik. Mindössze 7 olyan esettel találkoztunk, amikor csak formális együttműködésről volt szó, 9 esetben gyakori konfliktusokról számoltak be, s egy olyan eset is akadt, amikor a CKÖ elnökének megítélése szerint egyáltalán nem lehetséges az együttműködés képviselőtársaival. Érdekes, hogy a nagyobb városokban általában több a konfliktus, gyakoribbak az ellentétek. Úgy tűnik, hogy a kis települések lakói jobban egymásra vannak utalva a mindennapokban, és valószínűleg régebben és jobban is ismerik egymást, ami oldhatja a kiélezett helyzeteket.

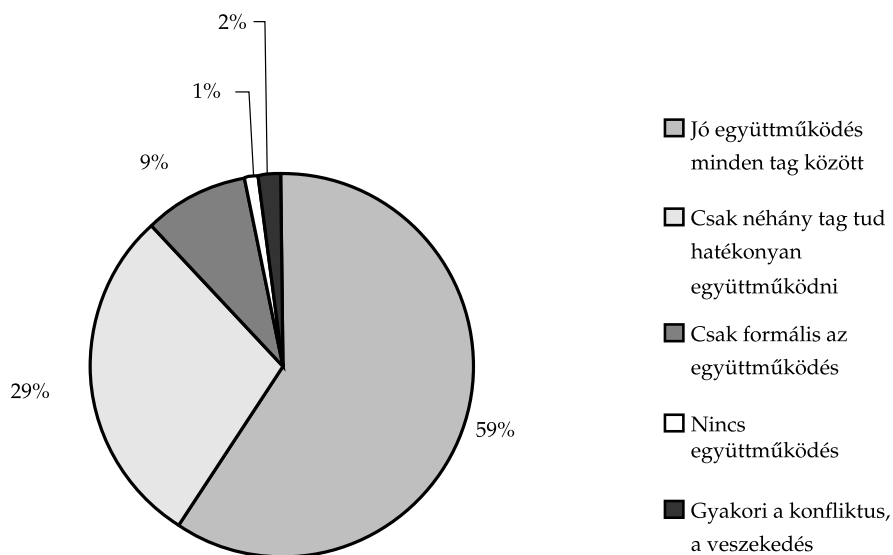
A település vezetőinek szájából – az interjúkészítés során – több ízben is hallottuk, hogy a CKÖ életét csakis az állandó veszekedés jellemzi: „Hogy miért működjön a községben kisebbségi önkormányzat? Nem látom, hogy harcolnának, hogy igyekeznének valamit letenni az asztalra, saját érdekükben és a községük érdekében. Ezt nem látom. Egyáltalán nem hatékony a munkájuk, abban merül ki, hogy a havi tiszteletdíjat felveszik. Ami jelen tudomásom szerint 6000 forint havonta. Ebben merül ki a cselekedetük, hogy ezt felveszik. És nagyon sokan visszaadták már a képviselői tagságot, mert egymással is civakodtak, és már most azt hiszem, hogy a mostani ciklusban is a nyolcadik-tizedik ember van benn a testületben, mert annyian összevesznek, akkor az mindjárt kilép, odahagyja, akkor jön helyette a következő. De kimondottan a település javára nem tevékenykednek.”

Kérdőíves adatfelvételünk értékelése során mi a következőket tapasztaltuk.

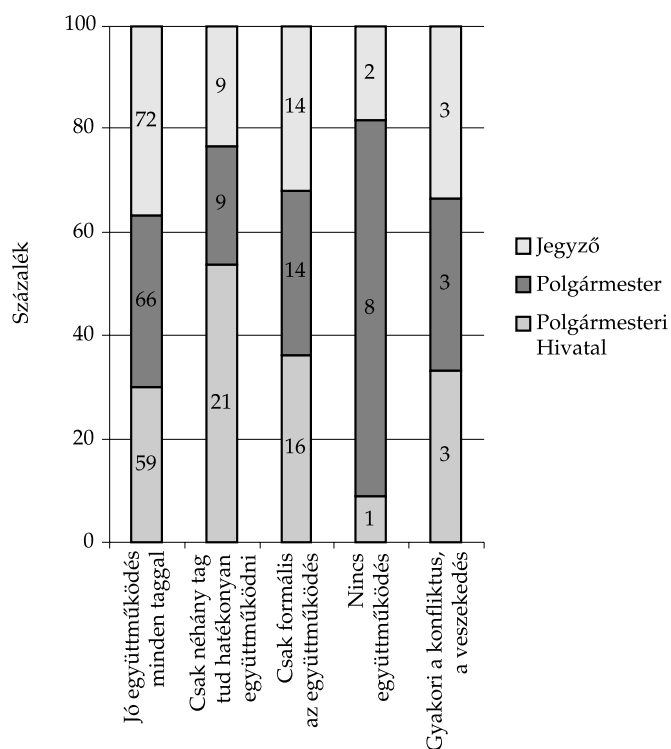
Az 1. ábrán látható adatok cáfolják a 30 településre kiterjedő vizsgálatunkban megismert rossz véleményt az egymással is együttműködni képtelen kisebbségi vezetőkről. A település vezetői tehát normális munkakapcsolatnak látják a CKÖ-tagok munkáját.

A sikeres működés alapfeltétele, hogy a roma képviselők képesek legyenek együttgondolkodni, együttműködni a település meghatározó személyeivel, illetve intézményeivel.

Elemzésünkéből világossá vált (2. ábra), hogy a CKÖ-k többsége (59%) minden képviselő vonatkozásában jó kapcsolatot és együttműködést alakított ki a Polgármesteri Hivatal apparátusával, 21%-ban, ha nem is mindenki, de a

1. ábra. A település vezetőinek véleménye a CKÖ-tagok közötti kapcsolatról

2. ábra. Együttműködés a CKO szerint

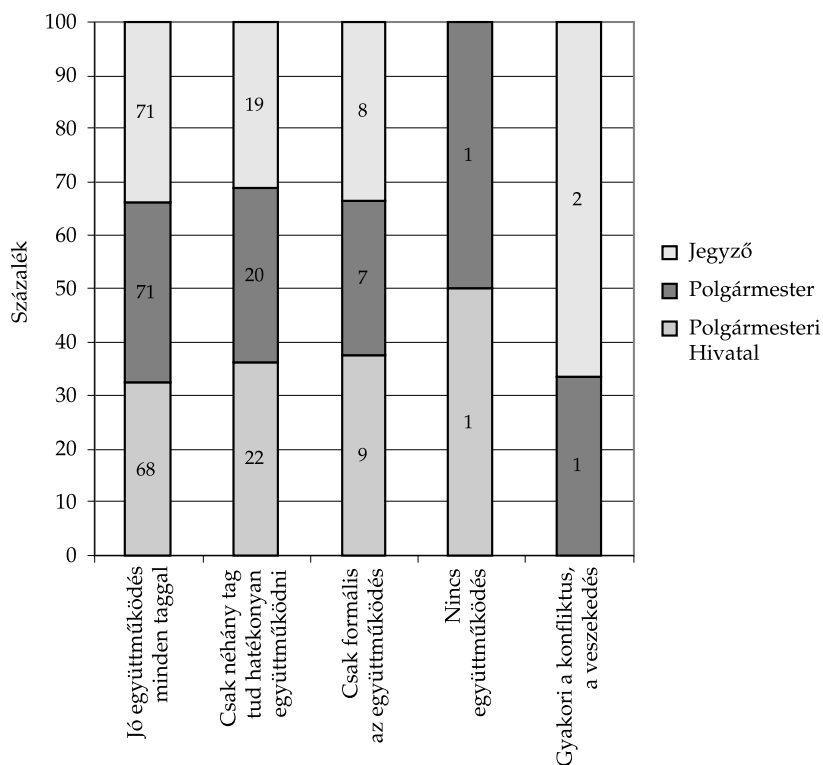
tagok egy része azért szintén ilyen kapcsolatot ápol. Jelentősnek mondható azon képviselők száma, akik csak formálisan tartják a kapcsolatot – ők valószínűleg az inaktív tagok közül kerülnek ki –, míg elenyésző kisebbség számolt be konfliktusos kapcsolatról. A polgármesterekkel való jó kapcsolatot mindenki fontosnak tartja, még nagyobb számban (66%) számoltak be teljes harmóniáról, a kapcsolatok többi típusa az előző kérdésnél tapasztaltakhoz hasonló értékeket mutat. Itt érdemes megjegyeznünk, hogy a formális kapcsolat elsősorban a megyeszékhelyekre, illetve a nagyobb városokra jellemző. Ez természetesen nem véletlen, hiszen egy nagyváros vezetése már nem „kézügyesség” kérdése, mint sok kisebb település esetében tapasztaltuk.

Ha még lehet fokozni az előbbieket, akkor elmondhatjuk, hogy a jegyzőkkel a leghatékonyabb a kapcsolat (72%), hiszen egy-egy településen ő az a személy, aki általában segítséget nyújt a jegyzőkönyvek elkészítéséhez, ülések levezetéséhez és ellenjegyző a kifizetéseket. Ha megnézzük grafikonunkat, azt is láthatjuk, hogy általában a polgármester az, akivel nincs együttműködés. Különösen nagyobb településeken hiányzik a személyes kapcsolat, helyette a polgármesteri hivatal jár el. A konfliktusok kialakulása pedig első-

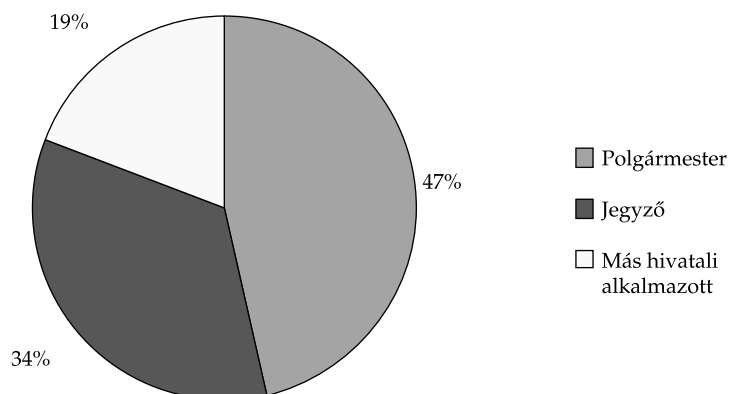
sorban a jegyzővel képzelhető el, hiszen ő az, aki a működés törvényességére tud ügyelni, illetve a kifizetések ütemezésébe beleszól. De nem elhanyagolható az a szempont sem, hogy általában a jegyző az elsőfokú államigazgatási hatóság sok ügy tekintetében, ezáltal keveredhet konfliktusba – például gyermekvédelem, szabálysértés, építkezés stb. – a lakosság egy részével, és ezen belül a romákkal is, és ha a CKÖ segíteni próbál, elkerülhetetlennek tűnik az összeütközés, hiszen olyasmibe próbálnak beleszólni, ami alapvetően nem feladatuk.

A település vezetői szerint még ennél is ideálisabb az állapot. A polgármesterek szerint 90%-osan tökéletes együttműködés van mindhárom kategóriában. Elenyésző azon esetek száma, amikor konfliktusos helyzet lenne a kisebbségi képviselővel. Ez már olyan szép, hogy nem is hisszük el igazán. Megítélésünk szerint ezek az eredmények a kérdőíves módszerből következő személytelenség miatt alakultak így; meggyőződésünk szerint közelebb állnak az igazsághoz az interjú kutatásból idézett benyomásaink (3. ábra).

Megkérdeztük, ha a lehető legsikeresebben szeretnének elintézni egy ügyet, kihez fordulnak elsősorban (4. ábra). Ennél a kérdésnél – mint sok más

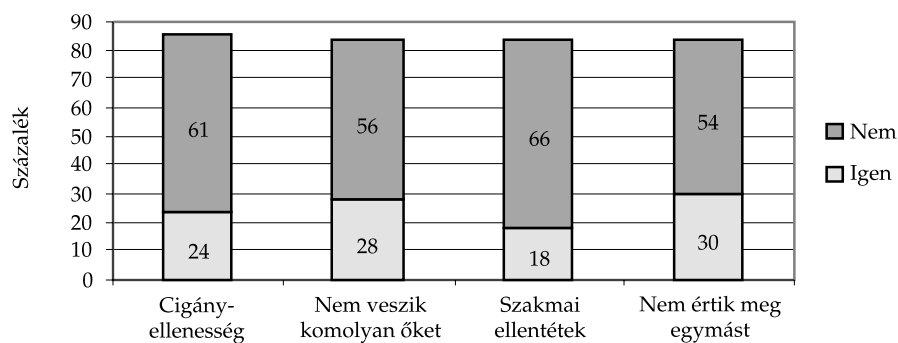
3. ábra. Együttműködés a TÖK szerint

4. ábra. Kihez fordulnak legszívesebben a CKÖ-tagok

esetben – azt tapasztaltuk, hogy a személyes kapcsolatok a meghatározóak. Ezért, különösen kisebb településeken, a polgármestert keresik meg először a CKÖ-képviselők, de igen nagy számban bíznak a jegyzőkben is. Különösen nagyobb városokban fordul elő, hogy a hatékony ügyintézéshez szükségesnek ítélt személyes kapcsolat elsősorban a Polgármesteri Hivatal valamelyik alkalmazottjával alakul ki. A település vezetői gyakorlatilag megismételték az előbb felsorolt adatokat – 41%, 40%, 18% –, így nincs okunk kételkedni a „bejártott” utak valódiságában.

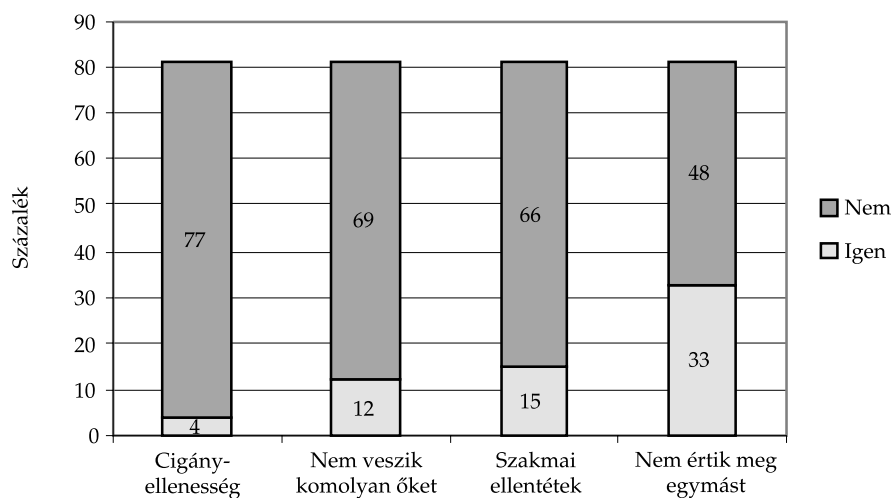
Érdekelt minket az is, hogyha mégiscsak konfliktus alakul ki a település vezetői, hivatalnokai és a kisebbségi képviselők között, akkor ennek milyen okai lehetnek. Személyes, szakmai ellentétekről van-e szó, magát a kisebbségi intézményt nem tekintik partnernek, vagy mélyen gyökerező előítéleteket éreznek bennük (5. ábra).

5. ábra. A konfliktusok oka a CKÖ szerint

A válaszok – azt leszámítva, hogy 14 településen erről nem kívántak nyilatkozni – viszonylag egyenletesen oszlanak meg. Legkevésbé szakmai ellentéteket érznek a konfliktus okának, de elég magas arányban szerepel a cigányellenesség, még inkább az intézménynek is címzett lekezelés. A leginkább domináns oknak azonban az eltérő célokból és a meglévő kulturális különbségekből adódó meg nem értést nevezték meg. A települési vezetők válasza lényeges eltéréseket mutatnak (6. ábra).

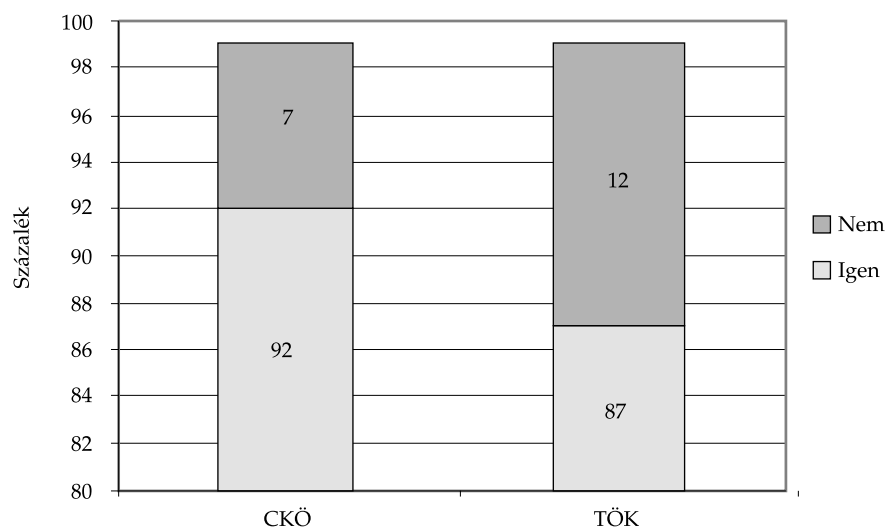
6. ábra. A konfliktusok okai a TÖK szerint

A települések vezetői alapvetően elhatárolták magukat a cigányellenességtől, bár négy polgármester szerint ez igenis létező dolog, ami rányomja bélyegét az együttműködés minőségére. Nagyon kevesen mondták ki azt is, hogy az egész intézményrendszert, a felkészületlen képviselőkkel együtt, nem lehet igazán komolyan venni. Mivel ettől a két válaszlehetőségtől a többség elhatárolódott, az utolsó két állítással magyarázták az esetlegesen felmerülő konfliktusok okait, a kisebbségi képviselőkhöz hasonló nagyságrendben. Itt is domináns a más közegből és kultúrából érkező emberek ellentétének a feltevése, különösen a megyeszékhelyek és a nagyvárosok tekintetében.

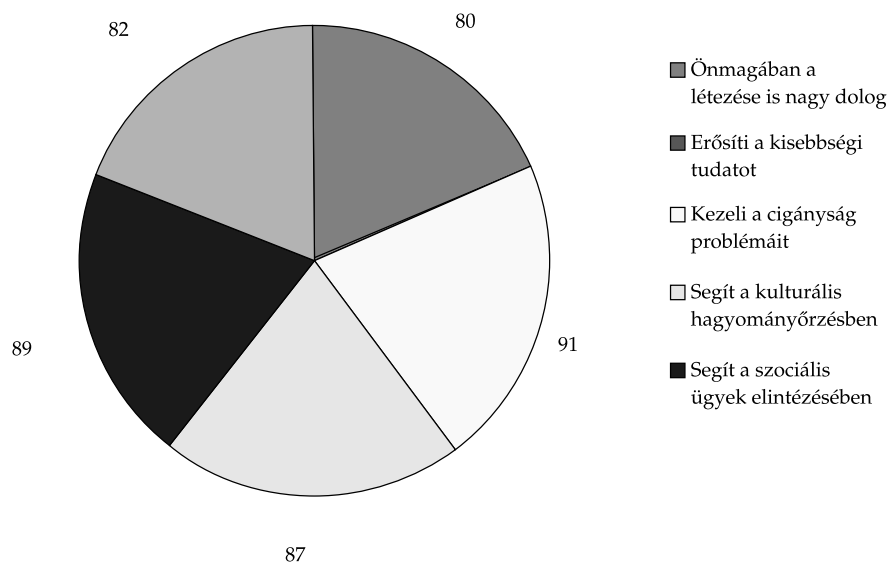
Végezetül megkérdeztük azt is, hogy szükségesnek tartják-e a kisebbségi önkormányzatokat, és ha igen, akkor miért jó, hogy léteznek (7. ábra).

A válaszadók döntő többsége egyetértett abban, hogy jó, ha létezik cigány kisebbségi önkormányzat. Ezt így gondolták – szinte természetesen – a CKÖ-vezetők, és – ha valamivel alacsonyabb számban is – a települési vezetők is. A nemmel válaszoló cigány vezetők kizárólagosan a nagyobb községekből kerültek ki, míg a település vezetői közül az ellenzők – a megyeszékhelyek kivételével – minden településtípusból valók voltak, legnagyobb számban azonban ők is a nagyobb községekből vélekedtek így. Ez jelenthet

személyes ellentéteket, de azt is, hogy funkcionális problémák igazán ilyen településnagyság mellett szoktak jelentkezni. Hiszen a korábbi elemzésekből látható, hogy a megyeszékhelyeken működő CKÖ-knek alig van kapcsolatuk a város vezetésével, és működésük sem rázza fel döntően a helyi cigány la-

7. ábra. Szükség van-e kisebbségi önkormányzatra

8. ábra. Miért jó a kisebbségi önkormányzat a CKÖ szerint

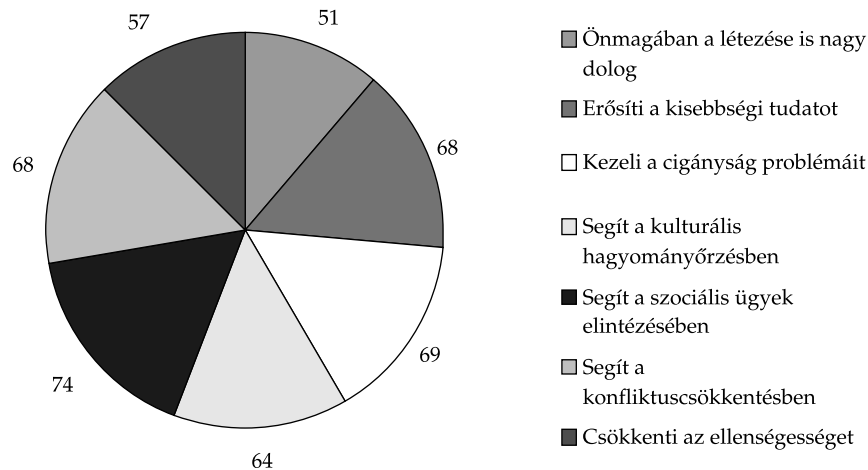
kosságot. A nagy településeknek nem okoz gondot néhány millió forint plusz támogatás adása minden évben, amit a kisebbségi vezetők alapvetően a működésre fordítanak. Így nem érdemes senkinek sem „piszkálni” a kérdést, a törvényt betartják, „jól elvannak”. A kis települések szempontjából azért látszik szükségesnek a kisebbségi testület, mert közvetítő szerepet tud betölteni a település vezetői és a roma lakosság között. Tehát a gond valahol „középen” lehet, mivel itt már kevésbé érzik szükségét a CKÖ híd szerepének, ugyanakkor a pénzügyi támogatás már megterhelő a település számára.

Mégis, melyek azok az értékek, amelyek miatt a döntő többség a cigány kisebbségi önkormányzatok fenntartása mellett szavazott?

A feltett kérdésekre adott válaszok kiegyenlített eredményt hoztak a kisebbségi képviselők között (8. ábra). A különböző kategóriák között csak kis különbségek mutatkoznak. A roma vezetők rendkívül optimisták és magabiztosan értékelték ezáltal saját testületük szerepét – 91 esetben szerintük „kezelik a cigányság problémáit”, tehát akár a kezükben is tarthatják a megoldás kulcsát. Sőt, olyan kérdésekben is komoly kompetenciát tulajdonítanak maguknak, amelyekben a jogszabályok alapján egyáltalán nincs hatáskörük. Így a szociális ügyintézésben betöltött szerepük erősen elgondolkodtató. Bizonyos szempontból igazat kell ezzel adnunk a Molnár-féle kutatásban⁵ megfogalmazott következtetésnek, miszerint a CKÖ-k szociális lobbiszerepében is meghatározzák önmagukat. De nézzük, mi erről a véleménye a települési vezetőknek, ők is ekkora jelentőséget tulajdonítanak-e a kisebbségi testületeknek.

A települési vezetők esetében adott válaszok elemzése során hasonlóan kiegyensúlyozott eloszlást tapasztaltunk, csak sokkal viaszfogottabban (9. ábra). Míg általában a cigány vezetők több mint kétharmada értett egyet az állításokkal, a polgármesterek esetében már a felére csökkent a lelkesedés a legtöbb kérdésben. Megítélésünk szerint ez már azt jelzi, hogy a települési vezetők közel felének – kimondva-kimondatlanul – valamiféle problémája van a létrejött testületek hatékonyságát illetően. Erre a kérdésre az interjúkutatás anyagaiban találtunk választ. A CKÖ-k szerepét a megkérdezettek különféle képpen értékelték. Az egyik községi CKÖ-vezető szerint akkor van értelme a munkának, ha valamit tenni is tudnak: „Mindig azon az elven voltam, hogy ha itt mi nem tudjuk a problémánkat megoldani, vagy úgy beintegrálódni a magyar lakosság közé, hogy nekünk jó legyen, és minket befogadjanak, tiszteljenek, akkor nem érdemes dolgozni.” Az egyik terepmunkásunk azonban ennél pesszimistább véleménnyel is találkozott: „Az elnök meglátása szerint bár a CKÖ egyáltalán nem képes a településen a cigányság problémáinak kezelését ellátni, kulturális téren pedig, ahogy mondja »nincs mit őrizni«, az együttélés terén legalább annyit elértek, hogy »nincs öldöklés« a faluban.”

⁵ Molnár Emilia-Kai A. Schafft: A helyi roma/cigány kisebbségi önkormányzatok tevékenysége és céljai Magyarországon 2000–2001-ben. *Szociológiai Szemle*, 2003. 1. 79–99.

9. ábra. Miért van szükség a kisebbségi önkormányzatokra a TÖK szerint

A települési vezetők nagyon sokféle módon tudták megfogalmazni elégedetlenségüket az intézménnyel kapcsolatban. Volt, aki árnyalt formában az egyéni érdekérvényesítés terepének tartotta a kisebbségi önkormányzatot: „...szkeptikus vagyok az intézménnyel kapcsolatban. Mert nem túl jók a tapasztalataim. A legnagyobb gond az, hogy éppen azt nem teljesíti, amire hivatott. Tehát annak a kisebbségnek az érdekképviselése nem valósul meg általuk. Sajnos másképp értelmezik a protekcionizmust, mint ahogy természetesen kellene, hiszen az egész roma lakosságot kellene képviselniük, ehhez képest sokkal szűkebb érdekeket nyilvánítanak meg.” Más polgármester sokkal radikálisabban fejtette ki véleményét: „Igazán elmondanám az én véleményemet és ez a település cigányainak a véleményével is megegyezik, hogy nincs szükség a településünkön cigány kisebbségi önkormányzatra. Mert igazán nincs is előttük megfogalmazva, hogy miért is jöttek ők létre, mi volna a feladatuk? Hogyan tudnánk segíteni a cigányság helyzetén? Egyetlen, amit ők meg tudnak valósítani, hogyha valami sérelem éri őket, vélt vagy jogos, mindegy, akkor szaladgálnak az igazuk után. Ugyanannyi sérelem vagy még több is érheti a magyar lakosságot, de nekik nincs kihez szaladni! Azt hiszem, ha van Magyarországon egy törvény, egy alkotmány, és az mindenkire nézve kötelező, semmi sem jogosít fel senkit, hogy ő valamilyen kisebbséghez tartozik, és megpróbálja nekik ezáltal több jogot kreálni, hogy ők még szaladjanak fűhöz-fához. Pont a magyar állam különbözteti meg őket ezzel, sokkal jobban megvoltak a tanácsi rendszerben ... Itt a diszkriminációt ezáltal a törvényhozás csinálja. Mi szükség van erre? Ha ők egyszer magyar állampolgárok, ez a törvény mindannyiunkra kötelező, akkor semmi szükség erre. Hasznát nem látom. Rengeteg pénzt kidob ezzel is az állam. Elég volna egy szószóló, az sem igazán szükséges.”

Természetesen voltak olyanok is, akik szerintünk reálisan látják a helyzetet: „Úgy gondolom, a cigány kisebbségi önkormányzat helyzete sajátos, mert a cigányok helyzetét a gyenge szociális körülmények eléggé meghatározzák, ami azt jelenti, hogy ők ezzel küzdenek. Tehát az önkormányzati szervezeti forma nem biztos, hogy a legjobb megoldás. Hiszen a lengyel és a görög kisebbségi önkormányzat működése sokkal zökkenőmentesebb, hiszen öneik nem szociális problémáik vannak, hanem hagyományosan a kultúrájukat szeretnék ápolni a kisebbségi önkormányzat keretein belül. ... csak azt tudnám elképzelni, hogy jelentős anyagi ráfordítással, állami támogatással, óriási összegeket kell fordítani képzésre, oktatásra, ezáltal munkalehetőségek biztosítására, ezáltal lakhatási feltételek javítására, kulturáltabbá tételére. Ezek azok a területek, amelyeken tudunk előrelépni, mert nagyon sokan már felismerték, hogy a segélyezés mint olyan, órákig tudja csak legfeljebb kezelni a problémákat, tehát itt nem azt látom én fontosnak, hogy működik vagy nem jól működik a kisebbségi önkormányzat, hanem, hogy társadalmi összefogással hosszú időszakon keresztül, jelentős anyagi ráfordítást kellene...”

Visszatérve előbbi grafikonunkhoz, érdemes figyelni arra is, hogy a legmagasabb értéket a válaszok közül a szociális ügyek elintézése kapta. Ez arra hívja fel a figyelmet, hogy nemcsak a roma vezetők vindikálják maguknak a jogot a szociális ügyekben történő beleszólásra, hanem a települési vezetők szinte örülnek ennek, sok esetben rájuk is próbálják testálni a dolgot, hiszen ebben a kérdésben általában valóban a roma lakosság a leginkább érdekelt. Mindez azt jelzi, hogy sok esetben a települési önkormányzat „nem bír a problémával”, szívesen megszabadulna tőle, de ezt törvényesen nem teheti, hiszen önkormányzati alapfeladata. De jelezheti azt is, hogy szükség lenne törvényesen egy olyan közvetítő közegre is, amely az emberek jobb ismerete révén segítene ezeknek az ügyeknek a kezelésében. Persze anélkül, hogy ezzel oly módon etnicizálnánk a problémát, ami könnyen kirekesztéshez vezetne.

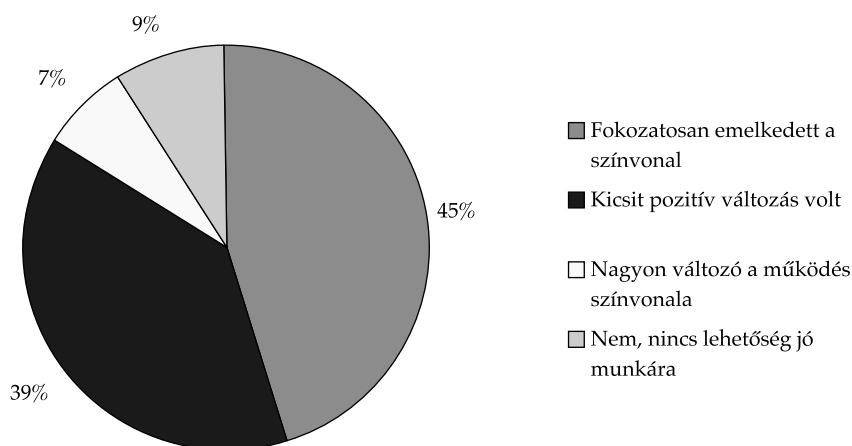
Végezetül megkérdeztük, hogy teljesült-e az a jogalkotói és társadalmi várakozás, hogy a rendszerváltozás után éledő közélet hosszú távon „belenő feladatába”, azaz egy hosszú tanulási folyamat után egyre sikeresebben fognak működni a kisebbségi önkormányzatok is. Ennek a folyamatnak a megletére vagy hiányára is kíváncsiak voltunk, amikor olyan településeket választottunk mintánkba, amelyekben már a harmadik ciklusban működött a cigány kisebbségi önkormányzat. Hiszen az első ciklus idején végzett kutatásunk során⁶ is arra az egyöntetű véleményre jutottak a kisebbségi és települési vezetők, hogy az első ciklus csakis a tanulás időszaka lehetett. Nézzük tehát, történt-e előrelépés, hiszen az infrastrukturális és személyi kérdésekben ha nem is döntő áttörést jelentő, de azért lassú fejlődést mutató előrelépést tapasztaltunk.

⁶ Kállai Ernő: Az abonyi cigány kisebbségi önkormányzat működése. *Regio*, 1998, 4.

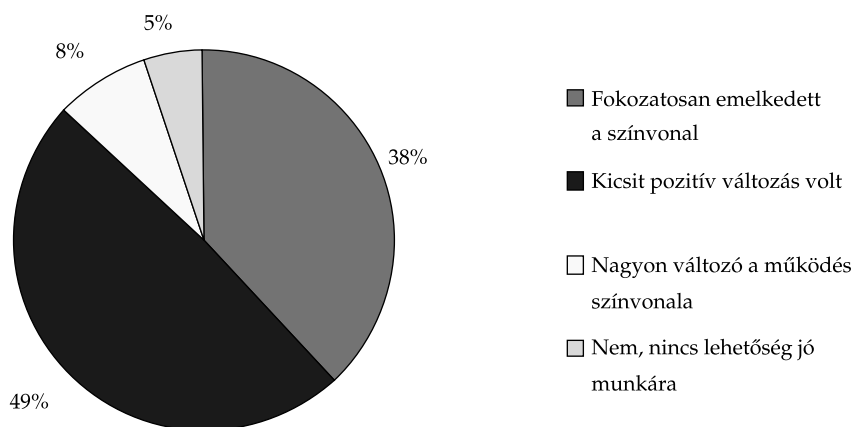
A kisebbségi önkormányzati vezetők pozitív értékelése alapvetően meghatározó vélemény volt az értékelés során (10. ábra). Mindamellet – hasonlóan a kutatás során szerzett benyomásainkhoz – ők is csak lassú, fokozatos változást vélelmeztek, de azt nagyon határozottan. Nem elhanyagolható annak a 15 CKÖ-vezetőnek a véleménye sem, akik alapvetően reménytelen küzdelemnek tartották az eltelt éveket, és inkább csak helyben topogásnak érezték munkájukat.

A települési vezetőknek majdnem ugyanaz volt a véleménye, bár az arányok belső eltolódására érdemes felfigyelni: náluk a „kicsit pozitív változás” volt a domináns, a fokozatos színvonal-emelkedés helyett. Tőlük megkérdeztük azt is, hogy a három ciklusban működő CKÖ-k közül melyikkel tudtak leginkább együttműködni. Válaszukban mindössze heten voltak, akik azt mondták, hogy egyikkel sem, 39-en pedig mindhárommal zavartalannak ítélték az együttműködést. A többiek esetében pedig ciklusonként emelkedett a jó együttműködést jelző szám – 5, 14, 35 –, tehát ez a lassú fejlődést jelezheti (11. ábra).

Ha összegezni szeretnénk a cigány kisebbségi önkormányzatok külső, de velük kapcsolatban álló személy általi értékelését és önértékelésüket működésükkel és fejlődésükkel kapcsolatban, akkor a következő megállapításokra juthatunk. Mindkét vélemény szerint a kisebbségi képviselők között nagyon jó az összhang és az együttműködés. Ezt a megállapítást azonban – lényegesen kisebb mintán készült – interjú kutatásunk nem nagyon támasztotta alá. Mottószerű az egyik települési vezető megjegyzése: „Szerintem nincs szükség CKÖ-re, mert ilyen szinten nem képesek tenni azért, amire működésük hivatott lenne. Állandó szakmai segítséggel természetesen képesek eredményeket elérni, de a hozzáértés hiánya alapvetően hátráltatja őket, amin vál-

10. ábra. Fejlődés a kisebbségi önkormányzat működésében az előző ciklusok óta a CKÖ szerint

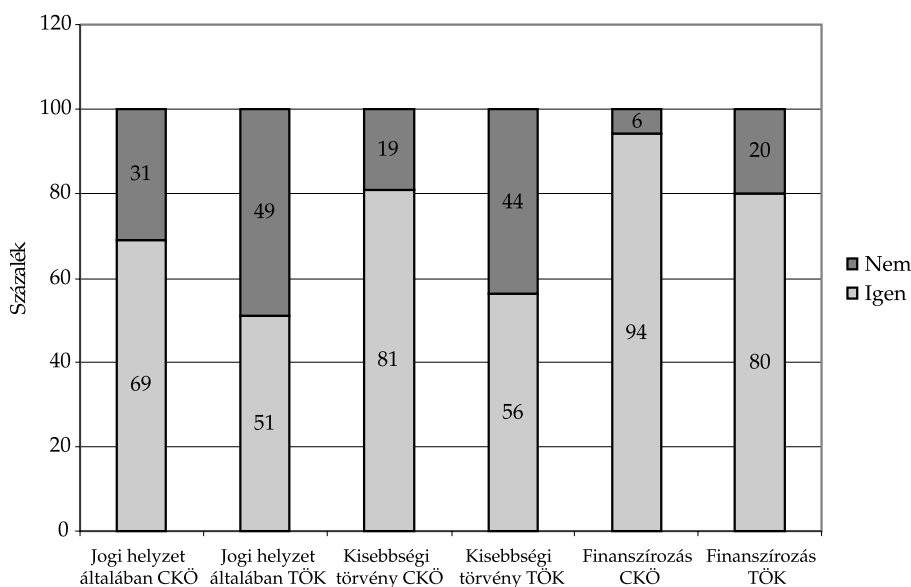
11. ábra. Fejlődés a kisebbségi önkormányzat életében az előző ciklusok óta a TÖK szerint

toztatni sem lehet.” Mindezek mellett *gyakran* hallottunk konfliktusokról a település vezetőitől is, de sok kisebbségi elnök inkább saját szerepét emelte ki a munkavégzésben. A helyi hivatali szervekkel és a hivatalban dolgozó személyekkel a kapcsolat többségében jónak mondható, de ez nem is lehet nagyon másképp, hiszen a kisebbségi testületek sok tekintetben kiszolgáltatottak a településnek, ezért lehetőleg kerüljük a konfliktusokat. Ha viszont probléma van, akkor az akár a gyűlölködésig is fajulhat. Ezeknek a konfliktusoknak alapvető okai az alábbiak: szakmai ellenétek, „egymás meg nem értése”, különböző kulturális, szocializációs indíttatás, valamint különböző célok. A roma képviselők hangsúlyosan említették a cigányellenességet és az egész intézményrendszer lenézését, mellőzését, a többségi vezetők ettől kategorikusan elhatárolódtak ugyan, de nem tagadták ezen jelenségek létezését sem. Abban a kérdésben mindenki egyetértett, hogy szükség van cigány kisebbségi önkormányzatokra, a roma képviselők döntő módon, a települési vezetők visszafogottabban képviselték ezt az álláspontot, de azért többségük így nyilatkozott. Többnyire a nagyobb községek vezetői tartották fölöslegesnek az intézményt. A szükségesség okait a törvényi elismertségben, a kulturális identitás megőrzésében, a konfliktuskezelésben, egymás jobb megismerésének elősegítésében, de leginkább a szociális problémák megoldásában történő közreműködésben látták. Ez utóbbi komoly funkcionális hiányt jelez a helyi önkormányzati rendszerben. Végezetül mindenki úgy értékelte, hogy ha kis lépésekben is, de megindult a várva várt fejlődési folyamat az első ciklust követően, amely „csak a tanulás időszaka lehetett”. Tehát minden probléma ellenére, mindkét oldal többsége szükségesnek és jónak tartja a kisebbségi önkormányzati rendszer fenntartását. Azt, hogy milyen változtatásokat kellene végrehajtani, a következőkben próbáljuk bemutatni.

Tervek a változásra

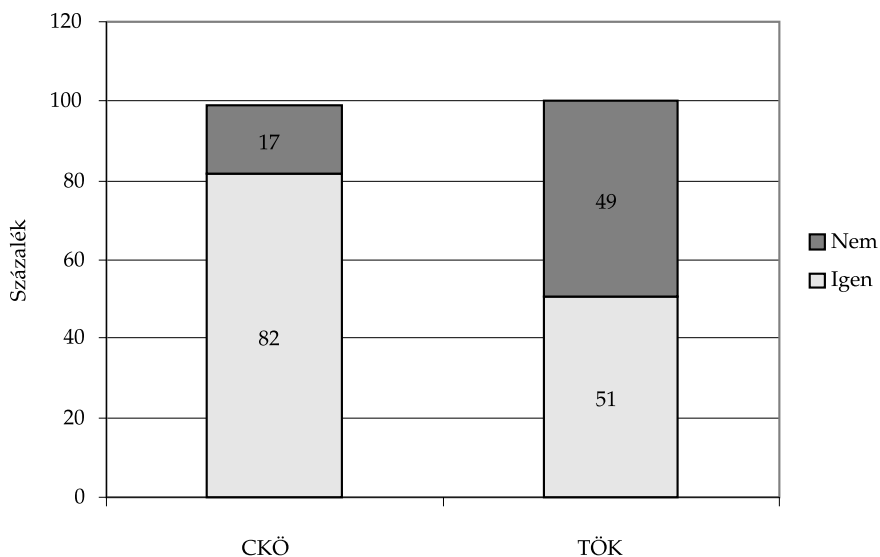
A kisebbségi törvény születése óta folyamatosan napirenden van a különböző változások szükségessége, mivel minden szereplő érzi, hogy a meglévő szabályozás sok kérdésben nem ad megfelelő válaszokat a cigányság problémáira. Sokadik változata készül a megreformált kisebbségi törvénynek, de az évek során – politikai konszenzus hiányában – még esély sem volt a változások véghezvitelére. Így nem tűnik túlhaladott dolognak, ha megnézzük, milyen válaszokat adtak a helyi szereplők arra, hogy ők hol érzik a változás sürgető szükségét (12. ábra).

A válaszokból látható, hogy a CKÖ-k jelentős része változaspárti. Alapvetően szükségesnek tartják a jogszabályi környezet átdolgozását, de még inkább a finanszírozás megoldását. Elmondásuk szerint nagyobb hatásköröket szeretnének, hogy hatékonyan tudják megvalósítani mindazokat az elképzeléseket, amelyek már most is meghatározóak működésük során. Hatékonyabban kívánnak beleszólni a szociális kérdések megoldásába, a munkahelyteremtés kérdéseibe. Szeretnék, hogy ezekben az esetekben ne csak konzultációs, hanem döntési jogosítványokkal is rendelkezhessenek. Mindezen tervek megvalósításához viszont neveltségesen alacsonynak tartják a meglévő finanszírozási forma révén számukra juttatott költségvetési pénzeket. A települési önkormányzatok, ilyen mértékben, legfeljebb abban értenek egyet, hogy valóban változtatni kell a finanszírozási rendszeren, és inkább hathatós állami támogatás révén kellene megoldani a felmerülő problémákat. A jogi helyzet

12. ábra. Milyen területen szükséges változás

13. ábra. Szükség van-e megyei kisebbségi önkormányzatokra

tekintetében a települési vezetők fele nagyjából elégedett a jelenlegi helyzettel, a változást sürgetők inkább a kisebbségi önkormányzatok megregulázását szeretnék, ami által végre tisztában lesznek tényleges feladataikkal. Mint ahogyan az egyik polgármester megfogalmazta: „Ősszel megint választás lesz, csak egyet kérek: hogy tárgyalóképes legyen. Nem kell tudnia a jogszabályt, majd én elmondom, hogy kell jogszerűen csinálni. Csak felfogja, amit mondok...”

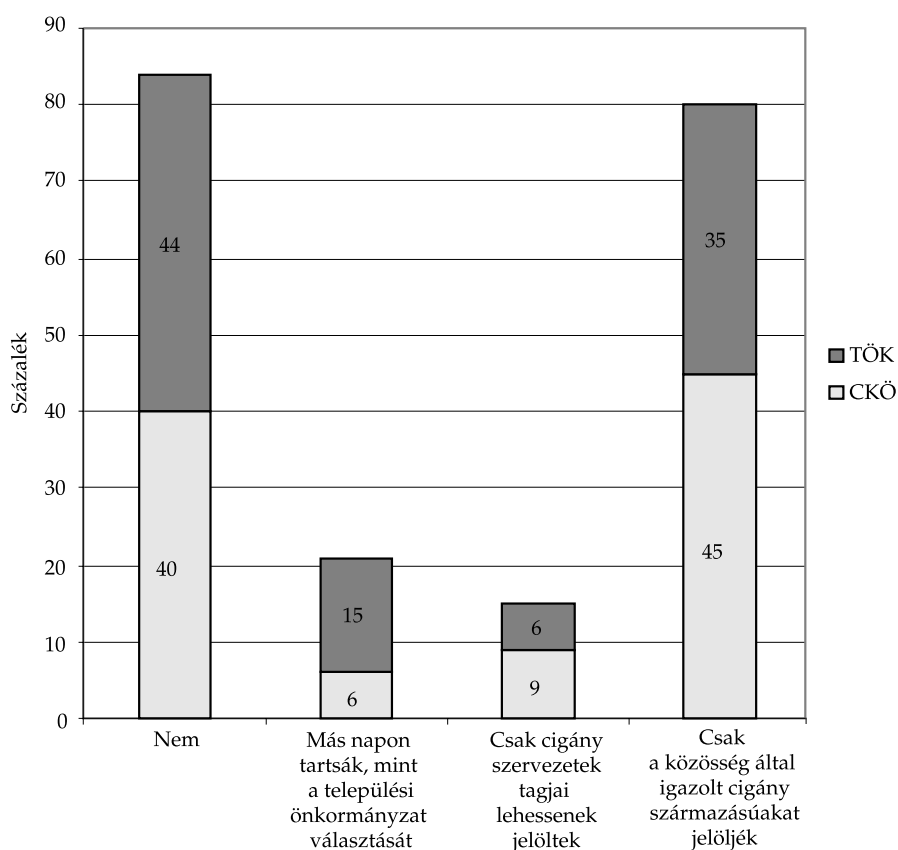
Régi igényt fogalmaznak meg a megyei szint igénylésével is a kisebbségi testületek (13. ábra).

Alapvetően ennek a szintnek a hiányával magyarázzák a CKÖ-k a csekély kapcsolatot az Országos Cigány Önkormányzattal, illetve szemmel láthatóan igénylik valamilyen módon a különböző kölcsönhatásokban megnyilvánuló – akár hierarchikusnak is mondható – viszonyt. A települési önkormányzatok ebben a tekintetben is visszafogottabbak.

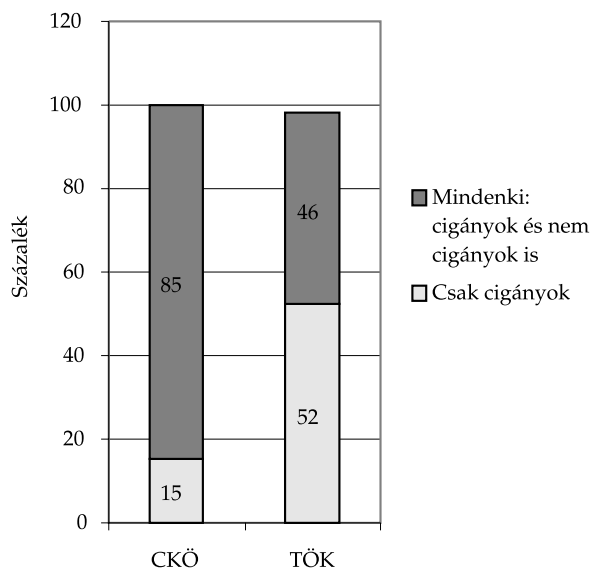
Rengeteget foglalkoztak az utóbbi években a kisebbségi önkormányzatok gyenge legitimitációjával, aminek alapvető okait a választási rendszerben találták meg. Gyakori jelenséggé vált – és nemcsak a romák esetében – az ún. „kakukkióka” jelenség, amely sok esetben visszatetszést szült a külső szemlélők körében, hiszen ez esetben szinte biztosra vehető, hogy nem az adott kisebbséghez tartozók alakítanak kisebbségi önkormányzatot. Hasonló módon még az alkotmányellenesség gondolata is felvetődött abban a kérdésben, hogy mindenki leadhatja szavazatát a kisebbségi testületek megválasztása során, tehát léteznek úgynevezett „szimpátiaszavazatok”; ez gyakorlatilag azt jelenti,

hogy egy adott kisebbség önkormányzatát döntő módon nem a kisebbséghez tartozók választják meg. Így előfordult, hogy egy elmérgesedő etnikai konfliktus után a településen a többség szavazataival egy nem cigányokból álló cigány kisebbségi önkormányzatot segített hatalomra. Mindezek a kérdések jól jelzik, hogy a választás szabályai körül sürgős változásokra lenne szükség.

Nem kis meglepetésünkre a CKÖ-k és a települési vezetők közel fele elégedett a jelenlegi rendszerrel (14. ábra). Ennek oka lehet az is, hogy sok esetben jobban meggyőzhetőnek tartják a cigány politikusok a nem cigány választókat, tehát jobban bíznak befolyásolhatóságukban, mint saját roma közösségük tagjaikéban. Félnék attól, hogy talán esélytelenül indulnának, ha olyan emberek szavazatára kellene számítaniuk, akiknek elvárásait nem tudták teljesíteni, mivel jogszabályi felhatalmazás hiányában általában nem is volt rá lehetőségük. A változást akarók igen kis százaléka tette le voksát a mellett a mai napig is előtérben lévő elképzelés mellett, miszerint más napon tartásuk a

14. ábra. Szükséges-e a helyi kisebbségi önkormányzatok választási szabályainak megváltoztatása, és ha igen, hogyan

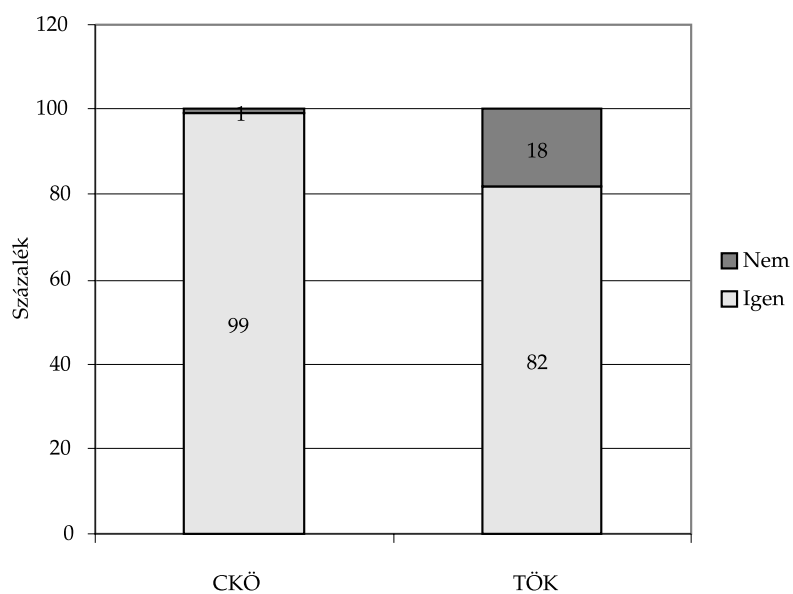
15. ábra. Kik szavazzanak a CKÖ megválasztása során

kisebbségi választásokat, mint a települést. A változást támogatók között abszolút többségben vannak azok, akik szerint csak a közösség által igazoltan cigány származású jelöltekre lehessen szavazni. Ez a jelenlegi legfontosabb tervezet a választói regisztráció vagy névjegyzék bevezetésének szükségességét jelenti, azonban döntés még erről sem született.

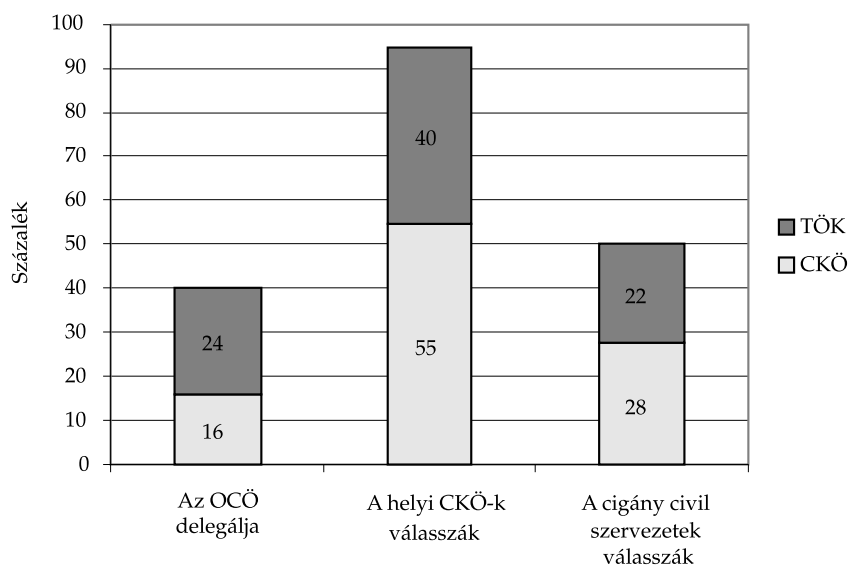
Az előbb felsorolt érvek vonatkoznak arra a kérdésre adott válasza is, hogy kik szavazhassanak a kisebbségi választások során (15. ábra). Látható, hogy a CKÖ-k döntő többsége igényli a nem cigány többség szavazatait; megítélésünk szerint ebben érhető igazán tetten a félelmük saját közösségük értékítéletétől, hiszen könnyebb meggyőzni azokat, akiknek tulajdonképpen mindegy, hogy ki lesz cigány kisebbségi képviselő.

Hasonló indulatokat kavart a cigányság országgyűlési képviselőtének kérdése is. A kisebbségi törvény ugyan tartalmazza az erre való jogot, de más jogszabály keretei közé utalja megvalósításának módozatát.⁷ Ez a törvény azonban soha nem készült el, hiába mondta ki az Alkotmánybíróság több alkalommal is a mulasztásban megnyilvánuló alkotmány sértés tényét. Persze az is kérdés, hogy a jelen parlamenti struktúrába beleillene-e effajta megoldás – akkor viszont más formát kellene keresni ennek megvalósítására. Természetesen – vagy nem is annyira természetes módon – vannak cigány származású

⁷20. § (1) „A kisebbségeknek – külön törvényben meghatározott módon – joguk van az országgyűlési képviseletre.”

16. ábra. Szükséges-e a cigányság országgyűlési képvisellete etnikai alapon

17. ábra. Hogyan kell megválasztani ezeket az országgyűlési képviselőket

országgyűlési képviselők különböző parlamenti pártok frakcióiban, de ez korántsem fedi a hivatkozott törvényhelyen megfogalmazottakat.

Pedig mint felmérésünkben látható (16. ábra), nemcsak a CKÖ-k vallják egyöntetű módon a parlamenti képviselet elvét, hanem a települési önkormányzatok is hasonlóképpen gondolkodnak a kérdésről. Kérdéses persze az is, hogy milyen módon kellene a képviselőt erre a tisztségre megválasztani.

16 helyen mondták azt, hogy az OCÖ-nek kellene delegálnia ezt a személyt, illetve közel harmaduk szerint a civil szervezeteknek kellene megválasztaniuk őket. Elsőprő többséget kapott természetesen az a javaslat, amely szerint a helyi CKÖ-knek kellene megválasztaniuk a roma közösség országgyűlési képviselőjét (17. ábra).

Érdekes összehasonlításra ad lehetőséget az a kutatás, amelyben az Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány⁸ 2002 végén a MEDIAN Kft.-vel együttműködve, közvélemény-kutatási eszközökkel vizsgálta a magyarországi nemzetiségekkel kapcsolatos ismereteket, így többek között a választással kapcsolatos véleményeket is. A felmérés a teljes felnőtt lakosságot reprezentáló 1200 fős mintán készült. Tanulságosnak ígérkezik néhány eredményét összevetni saját tapasztalatainkkal.

Részlet a kutatási jelentésből:

<i>Hallott-e Ön arról, hogy Magyarországon kisebbségi önkormányzatok működnek?</i>	nem	10,5%
	igen	89,5%
N = 1197		
<i>A legutóbbi önkormányzati választáson a választókerületében voltak-e kisebbségi önkormányzati jelöltek?</i>	nem	24,9%
	igen	75,1%
N = 1048		
<i>Ön szavazott-e valamelyik kisebbségi jelöltre?</i>	nem	73,1%
	igen	26,9%
N = 907		

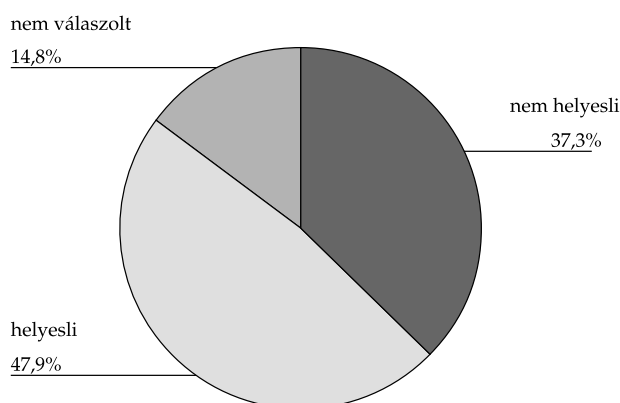
Ez az adat látszólag ellentmondásban van a tényleges választási részvétellel, de joggal feltételezhetjük, hogy a választástól távolmaradók egy része is „nem”-mel válaszolt.

Ugyanakkor arra a kérdésre, hogy ha a következő vasárnap lenne a választás, a kérdezett elmenne-e szavazni, mintegy 80% válaszolt igennel.

Továbbá, 244 kérdezett állította, hogy szavazott valamelyik kisebbségi jelöltre, de 575-en helyeselték, hogy bárki szavazhat a kisebbségi választáson, ez – mint az alábbi ábrán is látható – a relatív többség.

⁸ *Kisebbségek, választások és önkormányzatok Magyarországon.* Budapest: EOKIK, 2002. (Kézirat).

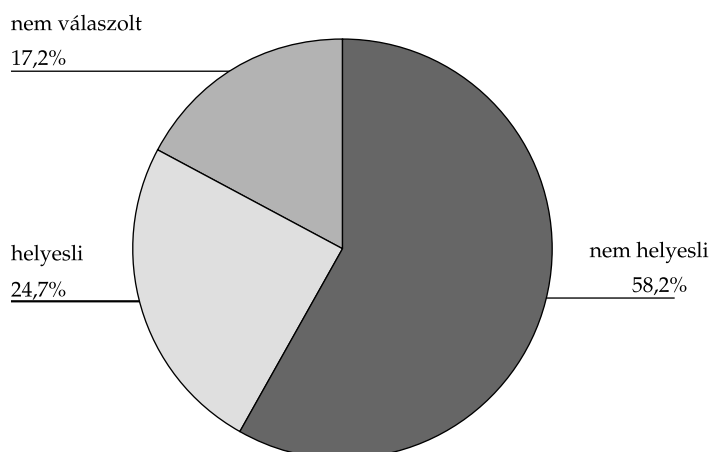
Helyesli-e, hogy minden állampolgár szavazhat a kisebbségi önkormányzat megválasztásakor?

N = 1200

Tehát a kérdezettek több mint negyede elöben támogatja, hogy bárki szavazhasson valamilyen kisebbségi listára is, de ő maga nem kíván élni e joggal. Ugyanakkor a jelöltek esetén az abszolút többség elvárja, hogy a jelölt az adott kisebbséghez tartozzon. Ezzel az a furcsa ellentmondás alakul ki, hogy a jelöltté válás kritériumainak meghatározásakor a kisebbségi önkormányzatokat az adott kisebbség szervének tartják és elvárják, hogy csak ők vegyenek részt ügyeik intézésében. A testületek megválasztásakor azonban a többség jogos igénynek érzi (bár nem tartozik az adott kisebbséghez), hogy joga legyen beleszólni a testület megválasztásába, ezzel erősen befolyásolva a kisebbségi közösségben kialakult értékeket, erőviszonyokat.

Helyesli-e, hogy bárki indulhat kisebbségi jelöltként?

N = 1200

A kérdezettek 92,3%-a magyarnak, 5,1%-a romának vallotta magát, minden egyéb nemzetiségi önbesorolás 1% alatt maradt, azaz mintegy 150, magát magyar nemzetiségűnek valló kérdezett szavazott valamelyik kisebbség listájára, ők a teljes minta 13%-a. A válaszok pontos megoszlása az alábbi:

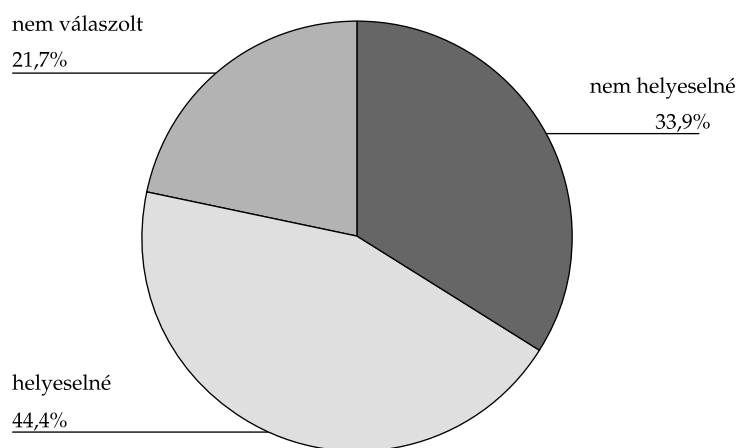
	Magyar	Cigány	Horvát	Német	Szlovák	Zsidó	Összesen
Nem helyesli							
fő	639	47	2	4	3	3	698
százalék	69,8	82,5	66,7	100,0	100,0	75,0	70,5
Helyesli							
fő	276	10	1			1	292
százalék	30,2	17,5	33,3			25,0	29,5
Összesen							
fő	915	57	3	4	3	4	990
százalék	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Tehát, míg a magukat magyarnak vallók véleménye 70 : 30 arányban oszlik meg, a románké 82 : 12 arányban. (A további nemzetiségek tagjainak véleménye sem egységes, de a csekély elemszámok miatt ezek statisztikai módszerekkel nem értékelhetők.)

Az adatok alapján jól látható, hogy az adott kisebbséghez nem tartozó többség jelentős mértékben képes befolyásolni a megválasztásra kerülő kisebbségi önkormányzatok összetételét.

Kíváncsiak voltunk arra is, mi a véleménye a megkérdezetteknek a kisebbségek parlamenti képviseletéről:

Helyeselné-e, hogy – a választási eredményektől függetlenül – a kisebbségeknek származási alapon legyen képviselete az országgyűlésben?

N = 1200

Számunkra is meglepő módon a megkérdezettek többsége helyeselné a származási alapon történő képviseletet. Kiemelkedően magas a helyeslők aránya (bár alacsony az elemszám) a megkérdezett és magukat cigánynak vallók körében:

	Magyar	Cigány	Horvát	Német	Szlovák	Zsidó	Összesen
Nem helyeselné							
fő	390	11	3	1		1	407
százalék	45,1	19,3	100,0	33,3		25,0	43,4
Helyeselné							
fő	474	46		2	3	3	530
százalék	54,9	80,7		66,7	100,0	75,0	56,6
Összesen							
fő	864	57	3	3	3	4	937
százalék	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Mindezekből az összehasonlításokból látható, hogy sok tekintetben hasonlóan gondolkodnak az „átlagmagyarok” is, mint a mi kutatásunk során megkérdezett CKÖ, illetve települési vezetők.

Összegezve a változásokra irányuló kérdésekből megszerzett ismereteinket, arra a megállapításra juthatunk, hogy a CKÖ-k igen jelentős változást szeretnének a jogi szabályozásban és a finanszírozás kérdésében, mert érzékelik, hogy a roma lakosság nem olyan gondok megoldását várja tőlük, mint általában a nemzetiségek esetében. Ehhez pedig nincs megfelelő felhatalmazásuk. Az persze más kérdés, hogy nekik kellene-e megoldani a roma lakosság elvárásait, de tény, hogy helyi szinten ők próbálnak előrelépést elérni ebben az ügyben. Az is szinte egyöntetűnek látszik, hogy több kapcsolatot igényelnek a kisebbségi képviselők a különböző szintek között, igény mutatkozik a megyei kisebbségi önkormányzatra is, ennek hiányát próbálják pótolni jelenleg a megyei koordinátor személyével. A sok vitát kiváltott választások kérdésében azonban megoszlanak a vélemények. A CKÖ-vezetők fele azt még támogatná, hogy csak igazoltan cigány származású jelöltek lehessenek, azzal viszont általában nem értenek egyet, hogy csak romák adhassák le szavazatukat. Félnék valószínűleg a várákozásaikban csalódott romák tiltakozó szavazataitól. Nem beszélve arról, hogy egy másik kutatás eredményei szerint a többség igényli a beleszólást a kisebbségek belügyeibe, így az önkormányzati testületeik megválasztása során a kisebbségi képviselők személyének kiválasztásába is.

Irodalom

1949. évi XX. törvény. A Magyar Köztársaság alkotmánya.
1990. évi LXXV. törvény a helyi önkormányzatokról
1993. évi LXXVII. törvény a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól
- Adatok a magyarországi kisebbségi önkormányzatok kialakulásáról és működéséről.
1997. *Regio*, 1: 127-164.
- Modellértékű magyar szabályozás. Kisebbségvédelem Európában. 1996. In: *Autonómia*, 7-8: 22-23.
- Bodáné Pálok J. 1994. A kisebbségek önkormányzatai. Formáik, feladat- és hatáskörük, működésük, kapcsolódásuk a települési önkormányzatokhoz, finanszírozási rendszerük. *Kisebbségi Értesítő*, 3: 45-86.
- Csefkó Ferenc-Pálné Kovács Ilona (szerk.) 1999. *Kisebbségi Önkormányzatok Magyarországon, 1994-1998*. Budapest: Osiris-MTA Kisebbségkutató Műhely-MTA Regionális Kutatások Központja
- Eiler Ferenc: *A kisebbségi önkormányzati rendszer és tapasztalatai. Eredmények kérdőjelekkel*. Kézirat
- Kállai Ernő 1998. Az abonyi cigány kisebbségi önkormányzat működése. *Regio*, 4.
- Kállai Ernő 2000. A cigányság története 1945-től napjainkig. In: Kállai Ernő-Törzsök Erika (szerk.) *Cigánynak lenni Magyarországon – Jelentés 2000*. Budapest: EOKIP
- Kállai Ernő 2004. *Helyi cigány kisebbségi önkormányzatok Magyarországon*. Budapest: Gondolat Kiadó
- Majtényi Balázs 2001. A magyarországi kisebbségi önkormányzati rendszer elvei és működése. *Fundamentum*, 3: 34-42.
- Szalai Júlia 2000. Az elismerés politikája és a cigánykérdés. In: Horváth Á.-Landau E.-Szalai J. (szerk.) *Cigánynak születni*. Tanulmányok, dokumentumok. Budapest: Aktív Társadalom Alapítvány-Új Mandátum Könyvkiadó, 531-572.